

Zagadnienie historyczności zmartwychwstania Jezusa Chrystusa w teologicznej refleksji Josepha Moingt SJ

Dla chrześcijańskiej wiary historia ma kluczowe znaczenie. Nie chodzi tylko o pielęgnowanie i rozwój historii Kościoła, z wielkim namaszczeniem i oddaniem rozwijanej przez specjalistów od 2000 lat. Chodzi zwłaszcza o historię Jezusa z Nazaretu, o rzeczywistość czy historyczność wydarzeń z nim związanych. Historia i prawda są nierozłączne, nawet jeśli pozostają w relacji konfliktu. Jezus z Nazaretu dociera do nas jako postać historyczna wraz z pluralizmem interpretacji dotyczących jego Osoby. Prawda o człowieku i świecie może być rozszyfrowana w sercu tej jedynej w swoim rodzaju egzystencji, jaką jest istnienie Jezusa z Nazaretu¹.

Francuski teolog i były dziekan Wydziału Teologicznego w Instytucie Katolickim w Paryżu, Henri-Jerôme Gagey zauważa, iż chrześcijaństwo często bywa nazywane „religią historii” (*la religion de l’histoire*). Element weryfikacji historycznej zarówno w perspektywie wiary Izraela, jak i w wierze chrześcijańskiej ma swoje ważne miejsce. Prowadzi to zazwyczaj do postawienia pytania o to, co się rzeczywiście wydarzy-

Ks. SŁAWOMIR ZIELIŃSKI – dr hab. nauk teologicznych w zakresie teologii fundamentalnej, pracownik Wydziału Teologicznego UŚ w Katowicach, wykładowca teologii fundamentalnej i religioznawstwa w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Częstochowskiej i Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Sosnowieckiej w Częstochowie, członek Stowarzyszenia Teologów Fundamentalnych w Polsce, Europejskiego Towarzystwa Teologii Katolickiej (European Society of Catholic Theology). Zainteresowania: apologetyka francuska przełomu XIX i XX stulecia; metody typu podmiotowego i ich zastosowanie w refleksji teologicznej; współczesna francuska myśl teologiczno-filozoficzna, „objawiona antropologia” w kontekście nowożytności i ponowoczesności

¹ M. NEUSCH – B. CHENU, *Au pays de la théologie. A la découverte des hommes et des courants*, Paris 1994, 142.

ło. XIX stulecie w sposób szczególny podkreśliło ten wymiar ze względu na rozwój historii jako nauki krytycznej².

Historyczność jest pierwszą cechą wskazującą na oryginalność i specyfikę objawienia chrześcijańskiego. Pryncypium historyczności wskazuje na organiczną więź zachodzącą między objawieniem i historią. W sensie ogólnym wszystkie religie są historyczne, czyli koegzystują w historii i z historią świata i człowieka. Objawienie chrześcijańskie dodatkowo wyraża się w Wydarzeniu szczególnym, które nazywamy Wcieleniem Bożego Syna. Jest to wydarzenie, które ma swoją określoną chronologię, jedyne i niepowtarzalne, mające miejsce w sytuacji i kontekście historii powszechnej³.

Wspomniana organiczna więź między objawieniem i historią nigdy nie była zarzucona ani zapomniana, jakkolwiek w niektórych okresach historii zbyt mało doceniana. Konstytucja dogmatyczna o wierze katolickiej *Dei Filius* soboru watykańskiego I prezentowała objawienie głównie jako doktrynę lub depozyt wiary dotyczący przede wszystkim Boga i bardzo oszczędnie dotykający wymiaru historycznego. Z kolei sobór watykański II w Konstytucji dogmatycznej o Bożym objawieniu *Dei verbum* z całą stanowczością potwierdził wymiar historyczny objawienia⁴.

Z problematyką historyczności wiąże się kwestia istotna dla chrześcijaństwa, a mianowicie problem jego wiarygodności. Poszukiwaniem argumentów wiarygodnościowych zajmuje się głównie teologia fundamentalna. Według kanadyjskiego teologa i długoletniego profesora rzymskiego uniwersytetu gregoriańskiego René Latourelle'a problematyka wiarygodności chrześcijaństwa wymaga współcześnie trzech podejść, nieredukowalnych i niezbędnych: historycznego i hermeneutycznego, filozoficznego oraz teologicznego i semejologicznego⁵.

Chrześcijańska wiara jest permanentnie konfrontowana z wydarzeniami założycielskimi, które miały miejsce w historii. Pismo Święte odwołuje się do wydarzeń i osób, opisuje różne instytucje itd. Odsyła człowieka do różnych wydarzeń, mających miejsce w historii. W Jezusie Chrystusie to pryncypium historyczności zostało jeszcze bardziej uwy-

² H.-J. GAGEY, « *Il est ressuscité, il n'est pas ici* », „Recherches de Science Religieuse” 88, 4 (2000), 524.

³ R. LATOURELLE, *Révélation*, w: *Dictionnaire de théologie fondamentale*, ed. R. Latourelle – R. Fisichella, Montréal-Paris 1992, 1165.

⁴ Tamże.

⁵ R. LATOURELLE, *L'accès à Jésus par les Evangiles. Histoire et herméneutique*, Paris-Montréal 1978, 9.

datnione i pogłębione. Bóg nie tylko wchodzi w historię, ale staje się człowiekiem, przyjmując pełny wymiar ludzkiej cielesności. Dlatego też cała egzystencja ludzka i ziemską Jezusa z Nazaretu (Jego słowa, czyny, przykłady, postawy, zachowania) winna być poddana kryteriom i rygorom analizy historycznej. Jeśli chrześcijaństwo prezentuje się jako interwencja Boga w historii, której szczytem i pełnią oraz punktem kulminacyjnym jest Jezus Chrystus, to staje się bardzo istotnym to, w jaki sposób możemy dotrzeć do tego wydarzenia⁶.

Dostęp do Jezusa za pośrednictwem Ewangelii staje się podstawowy w refleksji dotyczącej wiarygodności chrześcijaństwa. Jezus Chrystus przedstawia się jako Bóg z nami i nosi w sobie znaki swojej własnej tożsamości i wiarygodności. Jeśli Jezus z Nazaretu był rzeczywistym człowiekiem, czyli żył w konkretnych ramach historii, to oznacza, że Jego słowa i czyny stają się przedmiotem zainteresowania nauk historycznych⁷.

Od końca XVII w. rozpoczął się etap badania religii przy wykorzystaniu różnych naukowych metod. Rygorom tych badań poddano także chrześcijaństwo i jego założyciela Jezusa Chrystusa. W XIX stuleciu zrodziła się nowa koncepcja uprawiania historii, wykorzystująca przede wszystkim metodę krytyczną⁸ odnośnie do przedstawianych wydarzeń. Stawiano wówczas pytania o historyczność wydarzeń opisywanych w Biblii i związanych z osobą Jezusa z Nazaretu.

Niniejsza refleksja jest poświęcona fundamentalnej prawdzie chrześcijaństwa, jaką jest zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa. W pracy myśl skoncentrowana zostanie głównie na wymiarze historyczności tej prawdy. Po krótkim naszkicowaniu aktualności problematyki zmartwychwstania w dyskursie teologicznym, zostaną ukazane główne elementy podejmowanej kwestii w refleksji francuskiego teologa jezuickiego Josepha Moingt SI. Praca pisana jest z punktu widzenia teologii fundamentalnej, co oznacza, iż refleksja zostanie naznaczona wyraźną specyfiką tej dyscypliny oraz jej metodologią.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże, 9-11,15.

⁸ J.A. PAGOLA, *Jésus. Approche historique*, Paris 2012, 500-501.

1. Złożoność, różnorodność podejść i aktualność problematyki zmartwychwstania w dyskursie teologicznym

Chrześcijaństwo opiera się na wierze, iż Bóg objawił się w pełni i definitywnie w osobie i historii Jezusa z Nazaretu. Szczytem tego samoobjawienia się Boga jest misterium męki, krzyża, śmierci i zmartwychwstania Jezusa. Wyraźnie na to wskazuje I rozdział Konstytucji dogmatycznej o Bożym objawieniu *Dei Verbum* ostatniego soboru. Zdaniem australijskiego teologa G. O'Collinsa teologia fundamentalna winna podjąć i rozwinąć co najmniej 4 zagadnienia: jak pierwsi chrześcijanie rozumieli zmartwychwstanie? W jaki sposób uwierzyli, że Jezus przeszedł ze śmierci do życia? Zmartwychwstanie jako objawienie Boga w misterium trynitarnym? Jak można uzasadnić wielkanocną wiarę współcześnie? To ostatnie pytanie wskazuje przed wszystkim na uzasadnienie, będące owocem współpracy rozumu, danych historii i łaski Bożej⁹.

Giacomo Biffi w swoim krótkim studium *Jezus. Centrum kosmosu i historii*, podejmując problematykę paschalną, stwierdza, iż „Orędzie Paschalne: «zmartwychwstał» stanowi rdzeń wiary chrześcijańskiej i mówi, że Jezus z Nazaretu, człowiek, który umarł dwa tysiące lat temu na krzyżu, dzisiaj jest prawdziwie, rzeczywiście i w ciele żywy. Żywy w sobie samym: nie w swoim orędziu, w swoim przykładzie, poprzez wpływ swych idei na historię ludzką, nie w ubogich, w braciach, we wspólnocie i są to również sposoby obecności Chrystusa prawdziwe, cudowne, o decydującym znaczeniu dla życia kościelnego, lecz drugorzędne dla pierwszorzędnej i stanowiącej źródło prawdy o Chrystusie żyjącym w ciele, w swojej osobowej tożsamości”¹⁰.

Zmartwychwstanie Jezusa leży zatem u podstaw powstania chrześcijaństwa jako religii objawionej i o dziejowym znaczeniu. Jest wydarzeniem unikalnym w dziejach, także w dziejach religii¹¹. Zmartwychwstanie czyni z Jezusa przypadek sam dla siebie jedyny, osobę

⁹ G.O'COLLINS, *La résurrection de Jésus*, w: *Dictionnaire de théologie fondamentale*, ed. R. Latourelle – R. Fisichella, Montréal-Paris 1992, 900-901, 909.

¹⁰ G. BIFFI, *Jezus. Centrum kosmosu i historii*, Kraków 2001, 113.

¹¹ M. RUSECKI, *Pan zmartwychwstał i żyje. Zarys teologii rezurekcyjnej*, Warszawa 2006, 19.

nieporównywalną i niepodlegającą klasyfikacji. Czyni także wyjątkowym przypadkiem tych wszystkich, którzy przyjmują to orędzie¹².

W związku z herezjami pierwszych wieków i sporami dotyczącymi chrystologii, teolog fundamentalny Marian Rusecki precyzuje, iż refleksja teologiczna zbyt mało eksponowała, rozwijała i pogłębiała wydarzenie zmartwychwstania. Od końca XVII wieku zaczęły dochodzić do głosu prądy przyrodniczo-filozoficzne (empiryzm, skrajny racjonalizm, pozytywizm, scjentyzm, neopozytywizm, determinizm), które zakwestionowały istnienie porządku nadprzyrodzonego, co dla zagadnienia zmartwychwstania oznaczało umieszczenie w kategorii fikcji czy iluzji¹³.

Postępując za tokiem myśli teologa z Lublina, należy podkreślić, iż podstawowymi źródłami, które wskazują na zmartwychwstanie Jezusa i jego naturę są teksty biblijne, zwłaszcza nowotestamentalne, a nie idee, założenia i teorie przyrodniczo-filozoficzne czy też mitologiczne. Należy także zauważyć, że w przeszłości źródła biblijne traktowano jednostronnie i uważano je za ściśle historyczne. Ewangelie miały relacjonować przebieg ostatniego tygodnia życia Jezusa, włącznie z porankiem wielkanocnym. Pomijano zupełnie wymiar kerygmaticzny i świadectwo wiary tych tekstów. Dodać należy, iż było to zgodne z ówczesną metodologią historii¹⁴.

Nowożytność przyniosła różnorodny i bogaty rozwój dyskursu chrystologicznego, który podejmuje próbę sformułowania odpowiedzi na pytania epoki. Pośród tych propozycji chrystologicznych ważne miejsce zajmuje paradygmat zmartwychwstania, obok takich zagadnień, jak: ontologia w chrystologii, powszechne pośrednictwo Chrystusa, więź między zbawieniem i stworzeniem, dialog międzyreligijny¹⁵. Jak precyzuje J.L. Souletie, współczesne chrystologie dają szerokie miejsce studium dotyczącemu zmartwychwstania Jezusa, gdzie niegdyś traktaty o Wcieleńniu i unii hipostatycznej zajmowały miejsce centralne. Problematyka zmartwychwstania otrzymała nowy wymiar, zwłaszcza dzięki pracom tzw. „trzeciego poszukiwania” (*Third Quest*) historycznego Jezusa. Kwestia dogmatycznego podejścia do zmartwychwstania i jego relacji do historii Jezusa z Nazaretu pozostaje miejscem szczególnej debaty teologicznej¹⁶. Ponieważ problematyka zmartwychwstania jest nośnikiem

¹² G. BIFFI, *Jezus. Centrum kosmosu i historii*, Kraków 2001, 114.

¹³ M. RUSECKI, *Pan zmartwychwstał i żyje. Zarys teologii rezurekcyjnej*, 8-9.

¹⁴ Tamże, 10. Por. L. SCHEFFCZYK, *Zmartwychwstanie*, Warszawa 1984, 13-76.

¹⁵ J.-L. SOULETIE, *Les grands chantiers de la christologie*, Paris 2005, 15.

¹⁶ Tamże, 75. Przykładem narracyjnego podejścia do opowiadań Nowego Testamentu jest publikacja O. MAINVILLE i D. MARQUERATA, *Résurrection. L'après-mort dans le*

ważnych treści antropologicznych, które są istotne dla współczesnego człowieka¹⁷, dlatego też, jak precyzuje Souletie, podjęcie zagadnienia zmartwychwstania nieuchronnie prowadzi do podjęcia kwestii historyczności zmartwychwstania oraz uzasadnienia przyjętej prawdy wiary. Kwestie te szeroko rozwijali, zgodnie z przyjętymi założeniami i metodologiami, Rudolf Bultmann (1884-1976), Pierre Gisel (1947 -), Wolfhart Pannenberg (1928-2014), Heinrich Schlier (1900-1978)¹⁸.

Interesującą refleksję w kwestii zmartwychwstania rozwija Bernard Sesboüé, profesor teologii dogmatycznej, włączający w swoją refleksję chrystologiczną również wymiar teologiczno-fundamentalny. Zauważa, iż w czasach nowożytnych pojawiło się napięcie między Chrystusem przepowiadania kościelnego a Jezusem historii studium podejmowanego według nowych metod naukowych. Dyskurs wcześniejszy, dotyczący teologii Wcielonego Słowa, został uznany jako inwencja doktrynalna Kościoła i wymagał procesu dekonstrukcji. Baruch Spinoza jako pierwszy zaproponował „nowe” oblicze Jezusa, który przemawia do całego rodzaju ludzkiego, używając języka wspólnego dla wszystkich. Nowa chrystologia „rozumowa” czy „racjonalna” pojawiła się w Oświeceniu od I. Kanta aż po prace G.W.F. Hegla. W XIX stuleciu nauka historyczna zaczęła stawiać trudne pytania dogmatyce, mnożąc prace dotyczące życia Jezusa (Adolf von Harnack i Albert Schweitzer). XX stulecie – odziedziczyło kwestię chrystologiczną rozwiniętą najpierw przez Karla Bartha i Rudolfa Bultmanna, aż do Ernsta Käsemanna. W sercu tych dyskusji pojawia się zagadnienie znaczenia historii w pracy teologa. W tym klimacie pojawi się zadanie „refundacji” chrystologii, naznaczone powrotem do tekstu Pisma Świętego, oraz wypracowanie nowej relacji między egzegezą i teologią¹⁹.

Zdaniem Sesboüé zmartwychwstanie Jezusa może być uważane jako „punkt wyjścia historyczny” (*point de départ historique*) i jako podstawa teologiczna wiary w Chrystusa²⁰. W oparciu o tekst z Dziejów Apostolskich (2, 32.36) autor wskazuje, iż wyrażenia tam zawarte ukazują chrześcijańską wiarę jako świadectwo dane wierze na podstawie wyda-

monde ancien et le Nouveau Testament, Genève 2001.

¹⁷ Jak dodaje Souletie (*Les grands chantiers de la christologie*, 78) współcześnie przedmiotem zainteresowania nie jest głównie to, co się wydarzyło podczas Zmartwychwstania, tylko jakie jest znaczenie tego wydarzenia dla człowieka.

¹⁸ Tamże, 15.

¹⁹ B. SESBOÜÉ, *Les « trente glorieuses » de la christologie (1968-2000)*, Bruxelles 2012, 299.

²⁰ TENZE *Pédagogie du Christ. Eléments de christologie fondamentale*, Paris, 1994, 47.

rzenia, które miało miejsce w ludzkiej historii. Historia i wiara pojawiają się w sposób nierozzerwalny w jednym akcie. Taka jest struktura aktu wiary Apostołów, następnie chrześcijan i w końcu taka jest wiara współczesnego chrześcijanina. Czasy nowożytne poddały wyraźnie teologię wymogom krytyki, zwłaszcza ze względu na relacje historia – wiara. W epoce nowożytnej więź ta nie jest łatwa. Pojawia się pewien dystans między Jezusem i Chrystusem, między „Jezusem historii” i „Chrystusem wiary”²¹.

Emerytowany profesor teologii fundamentalnej i dogmatycznej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu we Fryburgu w Szwajcarii, Jean-Pierre Torrell OP (1927-)²², jedną z ostatnich książek poświęcił problematyce zmartwychwstania – *Résurrection de Jésus et résurrection des morts. Foi, histoire et théologie*²³. Jak wskazuje tytuł, autor podejmuje problematykę zmartwychwstania w sposób integralny: najpierw zajmuje się zmartwychwstaniem Jezusa, następnie zmartwychwstaniem innych oraz terminem zmartwychwstania dla wszystkich. Podejmuje także próbę porównania zmartwychwstania z problematyką metempsychozy i reinkarnacji. Podtytuł książki sugeruje, iż autor jest także zainteresowany zmartwychwstaniem w kontekście historii.

Torrell wyraźnie podkreśla, że zmartwychwstanie Jezusa było różnie postrzegane w różnych okresach historii chrześcijaństwa. Pierwsze XII stulecie nie sformułowało wątpliwości u teologów odnośnie do tego wydarzenia. Zmartwychwstanie było faktem historycznym, który został dostrzeżony w ciągu wydarzeń, które następują po sobie w ciągu historii zbawienia. Torrell stwierdza, iż obecnie ta postawa jest traktowana jako infantylna. Trzeba jednak pamiętać, iż była to wizja teologiczna, a historię rozumiano jako ciąg zdarzeń pochodzących od Boga. A zatem nie było żadnego problemu, aby zaliczyć zmartwychwstanie do wydarzeń postrzeganych historycznie, jak np. wyjście narodu wybranego z niewo-

²¹ Tamże, 81.

²² S. ZIELIŃSKI, *Torrell Jean-Pierre*, w: *Leksykon teologii fundamentalnej*, red. M. Ru-secki i in. Lublin – Kraków 2002, 1253-1254. Torrell jest także renomowanym znawcą myśli i dzieł św. Tomasza z Akwinu. Dawny członek Komisji zajmującej się krytycznym opracowaniem tekstów Akwinaty. Autor nie ukrywa swojej fascynacji myślą św. Tomasza. Często i chętnie odwołuje się do jego eksperckiej myśli w swojej publikacji. Zob. także J.-P. TORRELL, *La causalité de la résurrection du Christ selon saint Tomas*, „Revue Thomiste” 96 (1996) 2, 179-208. T. NAWRACAŁA, *Chrystus przyczyną naszego zmartwychwstania. Jean-Pierre Torrell komentuje św. Tomasza z Akwinu*, w: *Chrystus Paschy*, red. B. Ferdek – W. Szukalski, Poznań 2014, 105-119.

²³ Paris 2012.

li egipskiej, niewola babilońska itp. Należy jednak wziąć pod uwagę, iż zmieniała się koncepcja historii i same wydarzenia historyczne będą poznawane inaczej²⁴.

Podobnie jak inni znawcy problematyki zmartwychwstania Torrell wyjaśnia, iż od XVIII wieku rozpoczyna się wielka zmiana w podejściu do kwestii zmartwychwstania. Ponadto w XIX wieku pojawia się nowa koncepcja historii. Jest to koncepcja bardziej wymagająca, gdy chodzi o weryfikację wydarzeń. Wyraźnie kontestowała rozumienie historii świata obecnej w Biblii. Rozumiana jako nauka pozytywistyczna, dla której liczą się tylko fakty empiryczne, dostrzegalne, możliwe do zmierzenia, niejednokrotnie odrzucała interpretację nadprzyrodzoną, często naiwną, rozwijaną przez teologów. W tej perspektywie wszystko, co relacjonowały pisma Nowego Testamentu, traktowane było jako legenda bądź mit albo jeszcze jako dogmatyczna konstrukcja myślowa, bez większej wartości historycznej²⁵.

Podjmując refleksję o zmartwychwstaniu, Torrell precyzuje, iż zazwyczaj rozwija się ją w trzech aspektach: wiary, teologii i historii. Chrześcijanin sytuuje się w postawie wiary, poszukując rozumienia tej wiary, rozwija podejście teologiczne. Używa rozumu w służbie wiary. Używanie rozumu w podejściu wiary zakłada jeszcze jeden aspekt, a mianowicie odniesienie do historii. Pojawia się tu wiele pytań: czy zmartwychwstanie jest wydarzeniem historycznym i związanym z historią tego świata? A może nie ma żadnego związku z naszym światem? W perspektywie historyczności zmartwychwstania, dominikański teolog proponuje kilka sugestii dotyczących źródeł samego zmartwychwstania, świadków, śladów tego wydarzenia oraz proponuje doprecyzowanie terminologiczne²⁶.

Podjęcie problematyki zmartwychwstania w teologii nie jest czymś łatwym, zwłaszcza w perspektywie krytycznych wymogów nowożytnego rozumienia historii. Dodatkową trudność przynosi narracyjny styl Ewangelii. Specyfika Ewangelii wyraża się w dyskrecji ewangelistów. Sam moment zmartwychwstania nie jest opisany w Ewangelii. Kontrastuje z tą narracją opis apokryficznej Ewangelii św. Piotra z II w., ukazujący wyjście zmartwychwstałego z grobu. Ewangelie kanoniczne zachowują do wydarzenia zmartwychwstania bardzo ostrożny dystans. Dla

²⁴ J.-P. TORRELL, *Résurrection de Jésus et résurrection des morts. Foi, histoire et théologie*, Paris 2012, 83.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże, 85-93.

Ewangelistów zmartwychwstanie Jezusa dotyka misterium relacji między Ojcem i Synem. Otwarty grób, pozostawione płótna i chusta złożona na boku są pozostawionymi śladami w ludzkiej historii misterium, które wykracza poza historię. Nowina o zmartwychwstaniu ma pochodzenie nadprzyrodzone, a nie ludzkie. Wskazuje na to obecność młodzieńca w białej szacie przy grobie w Ewangelii św. Marka (16, 5)²⁷.

Nic zatem dziwnego, iż pytania dotyczące zmartwychwstania Jezusa są wciąż aktualne i interesujące nie tylko teologów i specjalistów tematyki religijnej, ale także chrześcijan, którzy wyznając wiarę w Jezusa Chrystusa, który „zmartwychwstał trzeciego dnia”, formułują pytania: czy wydarzenie zmartwychwstania miało miejsce? W jaki sposób się wydarzyło? Co oznaczało dla Jezusa z Nazaretu? Co oznaczało dla rodzącego się chrześcijaństwa i co oznacza dla człowieka początku XXI wieku? Pytania te sformułował włoski teolog i egzegeta Giuseppe Ghiberti na początku lat 80. ubiegłego stulecia, dodając, iż wiarygodna odpowiedź na powyższe pytania domaga się współpracy wielu dyscyplin teologicznych oraz dyscyplin pomocniczych, ponieważ zmartwychwstanie dotyczy pracy egzegety, teologii dogmatycznej, fundamentalnej a także teologii spekulatywnej²⁸.

2. Joseph Moingt SJ – historyczność zmartwychwstania w kontekście „wiary krytycznej” zsekularyzowanego świata

Joseph Moingt SJ (1915-) jest teologiem wyjątkowym i na wskroś oryginalnym. Uprawia teologię w czasach „śmierci Boga” oraz w kontekście zsekularyzowanego świata Europy Zachodniej. Jak trafnie zauważa Z. Kubacki, Moingt jest przekonany, że w tym specyficznym kontekście dyskurs teologiczny winien koncentrować się na wydarzeniu paschalnym²⁹.

Francuski jezuita nie poświęcił żadnej swojej publikacji wyłącznie problematyce zmartwychwstania, ale jest ona wszechobecna w jego

²⁷ P.-M. BEAUDE, *Jésus de Nazareth*, Paris 1983, 177-178.

²⁸ G. GHIBERTI, *La résurrection de Jésus dans la problématique actuelle*, w: *Problèmes et perspectives de la théologie fondamentale*, ed. R. Latourelle – G. O’Collins, Tournai-Montréal 1982, 299.

²⁹ Z. KUBACKI, *Joseph Moingt. Teologia w czasach „śmierci Boga”*, w: *Leksykon wielkich teologów XX/XXI wieku*, red. J. Majewski – J. Makowski, Warszawa 2006, 226-237.

najważniejszych tekstach³⁰. Jego metoda, zwłaszcza w ostatnich publikacjach, składa się z 3 podejść. Pierwsze podejście – doktrynalne – wyjaśnia, w jaki sposób Kościół odczytał Ewangelie, koncentrując swoje spojrzenie na postaci Jezusa Chrystusa jako Zbawiciela świata i odwiecznego Syna Ojca. Drugie podejście – rozum krytyczny, który nie odrzucając wiary apostołów, odniesie tę wizję wieczności do kadru historycznych świadectw, które zostały odniesione do Jezusa z Nazaretu. Trzecie podejście – wiara krytyczna. Wychodzi od założenia, że wiara w Jezusa Chrystusa, który jest człowiekiem należącym do ludzkiej historii, nie może wymknąć się weryfikacji historycznej i naukowej. Wiara ta nie może zostać zredukowana tylko do objawienia otrzymanego od samego Boga³¹.

2.1. O chrystologii poszukującej historii

Zanim zostanie przedstawiona problematyka zmartwychwstania, należy tytułem wstępu zarysować rozumienie chrystologii i jej relacji do historii. J. Moingt proponuje historię teologiczną chrześcijaństwa, a w niej teologiczną interpretację historii Jezusa z Nazaretu. Podejmuje on próbę przemyślenia aż do granic możliwości historyczności objawienia Bożego³².

Swoją refleksję w *L'Homme qui venait de Dieu* Moingt rozpoczyna i koncentruje wokół misterium paschalnego, a dopiero później przechodzi do problematyki Wcielenia. Taka kolejność jest obecna we wszystkich publikacjach francuskiego teologa³³.

Swój wykład chrystologii rozpoczyna od inspiracji Hegla dotyczącej „logiki historii”, aby dojść do rozumienia wiary dzisiaj. Chodzi o chrystologię w nowożytnym sensie tego słowa. Chrystologia nowożytna od XIX wieku jest zdominowana przez przestrzeń między historią Jezusa

³⁰ *L'homme qui venait de Dieu*, Paris 1993. (W artykule korzysta się z wydania z 2013 r.); *Dieu qui vient à l'homme*, t. 1: *Du deuil au dévoilement de Dieu*, Paris 2002 ; t.2.1-2: *De l'apparition à la naissance de Dieu*, Paris 2005-2007; *Croire au Dieu qui vient*, t. 1: *De la croyance à la foi critique*, Paris 2014. Kontynuacja refleksji tomu 1. została opublikowana dwa lata później, nosząc tytuł: *Esprit, Eglise et Monde. II. De la foi critique à la foi qui agit*, Paris 2016.

³¹ J. MOINGT, *Croire au Dieu qui vient*, t. 1, 304-305.

³² Ch. THEOBALD, *Dieu qui vient à l'homme. A propos de la « théologie systématique » de Joseph Moingt*, „Recherches de Science Religieuse” 92 (2004) 2, 178, 182, 311; B. SESBOÛÉ, *Les « trente glorieuses » de la christologie (1968-2000)*, 310.

³³ B. SESBOÛÉ, *Les « trente glorieuses » de la christologie (1968-2000)*, 300-301.

i przepowiadaniem Apostołów a tym, co wynika z dogmatów Kościoła. Debata ta rozwija się na horyzoncie kultury i wiary w Boga. Refleksja chrystologiczna zatem winna brać pod uwagę kwestie współczesnej egzegezy oraz współczesną refleksję teologiczną, która poszukuje nowego języka, aby mówić o Chrystusie w perspektywie ateizmu współczesnego i świata zsekularyzowanego³⁴.

Historia według Moingta, jak podkreśla J.-L. Souletie, nie jest po to, by wypowiedzieć to, co się wydarzyło. Wówczas nie miałaby większej wartości. Historia natomiast winna poszukiwać zrozumienia przeszłości oraz wyciągnięcia wniosków i poznania płynących z historii. W Nowym Testamencie taka koncepcja historii obliuguje do postawienia pytania dotyczącego samej rzeczywistości Jezusa, bardzo misteryjnej i niezwykle złożonej. Historyk Nowego Testamentu może się zainteresować konceptualizacją teologiczną postaci Jezusa historii, jak to uczynił Charles Perrot w hermeneutycznej refleksji *Jésus et l'Histoire* (Paris 1979)³⁵.

Moingt podejmuje zatem studium nad „jednostką historyczną” – Jezusem z Nazaretu, który stał się podmiotem przepowiadania Ewangelii i pewnego mądrościowego dyskursu, pewnej instytucji doktrynalnej, która uformowała się i rozwinęła na przestrzeni wieków³⁶. Jak zauważa Sesboüé, jest to teologiczna interpretacja historii Jezusa³⁷.

W nowożytności następuje „dekonstrukcja” teologii Wcielonego Słowa. Ma miejsce nowe zainteresowanie człowiekiem – Jezusem z Nazaretu i jego orędziem o wymiarze humanistycznym, które pojawia się także u filozofów nowożytności. Przyczynia się to do podjęcia studiów historycznych dotyczących Jezusa, pochodzenia chrześcijaństwa i jego tekstów fundacyjnych³⁸. Objawienie, zbawienie, misja boska, wiara, Bóg – wszystkie te terminy nie pochodzą z bezpośredniej obserwacji historycznej, ale wszystkie są w relacji z historią, są zanurzone w historii i postawione wobec wymogów historii jako nauki³⁹.

Jak zauważa Souletie, historia Jezusa interesuje historyka, ponieważ w Jezusie Chrystusie dokonało się zgodnie z wiarą spotkanie człowieka z Bogiem. Dlatego też historia Jezusa przynależy do wymiaru historycznego, do rozumienia według wiary, jakie człowiek ma o sobie samym

³⁴ J. MOINGT, *L'Homme qui venait de Dieu*, 8-9.

³⁵ J.-L. SOULETIE, *Les grands chantiers de la christologie*, 79.

³⁶ J. MOINGT, *L'Homme qui venait de Dieu*, 11.

³⁷ B. SESBOÜÉ, *Les « trente glorieuses » de la christologie (1968-2000)*, 310.

³⁸ J. MOINGT, *L'Homme qui venait de Dieu*, 12.

³⁹ TENZE, *Croire au Dieu qui vient*, t. 1, 173.

i swoim przeznaczeniu⁴⁰. Dla Moingt Jezus historii to Jezus Ewangelii, w którego wierzy. Jest to ten, który wszedł w historię ludzi i to z tego powodu, że mówiono o nim i uwierzono w niego, ponieważ on sam nakazał mówić o nim i w niego uwierzyć⁴¹.

Jezus z Nazaretu wpisał swoje ślady w historię dzięki opowiadaniom, które przedstawiały jego działalność publiczną, dzięki wypowiedzianym słowom, dzięki przepowiadaniu, które wskazuje na jego tożsamość Chrystusa i Pana. Jezus historii jest Jezusem ewangelii, ponieważ ewangelia jest jego historią i nie ma innej. To zainteresowanie wykracza poza ramy zwykłej jezuzologii, uprawianej w trzecim nurcie poszukiwania historycznego Jezusa (*Third Quest*), bo wskazuje na to, co przytrafiło się Bogu i człowiekowi z ich spotkania w osobie Jezusa Chrystusa⁴².

Nie chodzi wyłącznie o sprowadzenie Jezusa do jego historii. Chodzi o usytuowanie Chrystusa wiary, pochodzącego z tradycji Kościoła w relacji do naszej historii, tej w której żyjemy, albo usytuowanie nas w relacji do niego, doświadczenie tego, kim jest dla nas, w związku z naszą historią, w perspektywie tego, czego oczekujemy od niego w naszej wierze. Nie chodzi o opowiadanie historii Jezusa od jego narodzin, poprzez publiczne nauczanie, śmierć i zmartwychwstanie, ale o wybór kierunku przeciwnego. Nie chodzi o odwrócenie sensu wydarzenia. Wprost przeciwnie. Chodzi o zbliżenie się do wiary Kościoła ale poprzez drogę historii, która zaprowadziła Jezusa na śmierć i do zmartwychwsta-

⁴⁰ J.-L. SOULETIE, *Les grands chantiers de la christologie*, 79-80.

⁴¹ J. MOINGT, *Réponses préalables à quelques interpellations*, „Recherches de Science Religieuse” 88 (2000) 4, 518-519. Moingt odwołuje się w swoich refleksjach do prac Johna P. Meiera, amerykańskiego egzegety katolickiego, autora monumentalnego dzieła w 5 tomach dotyczącego danych historycznych Jezusa z Nazaretu. (*Un certain Juif Jésus. Les données de l'histoire*, Paris 2004-2018). Meier obok „Jezusa historii” wprowadza „Jezusa realnego” czy „rzeczywistego”, podkreślając paradoks: Jezus historii nie jest Jezusem rzeczywistym, realnym. Jezus rzeczywisty nie jest Jezusem historycznym. Według Meiera, co podkreśla Moingt, Jezus historii – to ten, którego można odnaleźć i analizować, używając narzędzi naukowych historycznych w rozumieniu nowożytnym. Jest to portret, wskazujący na elementy realnej osoby i nic więcej. Oznacza to, iż nie można poznać całej rzeczywistości danej osoby. Jezus rzeczywisty pozostaje poza możliwością pełnego poznania, ponieważ źródła, które dotrwały do naszych czasów, nie miały na celu ukazanie pełnego obrazu jego słów i czynów. Rozróżnienie: Jezus historii i Jezus realny ma charakter ilościowy, a nie jakościowy. Por. J. MOINGT, *Croire au Dieu qui vient*, t. 1, 180 ; J.P. MEIER, *Un certain juif Jésus. Les données de l'histoire*, t. 5: *Enquête sur l'authenticité des paraboles*, tłum. R. Setrick, Paris 2018, 21n.

⁴² J. MOINGT, *Réponses préalables à quelques interpellations*, 519-520.

nia. Dostęp do wiary w Jezusa dokonuje się poprzez głoszenie jego zmartwychwstania⁴³.

Przywołując adagium, *ce qui s'est fait dans l'histoire doit pouvoir se raconter historiquement*⁴⁴ (to co wydarzyło się w historii, winno być możliwe do opowiedzenia według reguł historii), Moingt sugeruje, iż sentencja ta odpowiada przypadkowi Jezusa Chrystusa. Nie oznacza to, iż można opowiedzieć jego historię jak w opowiadaniu historycznym. Oznacza to, że można opowiedzieć to, co się mu przytrafiło (jego publiczna działalność, jego męka, zmartwychwstanie), że można o tym powiedzieć, czyli uczynić z tego opowiadanie teologiczne (*récit théologique*). To, co proponuje francuski teolog, może być nazwane „chrystologią narracyjną” (*christologie narrative*), czyli pewnego rodzaju „teologią opowiadania” (*théologie du récit*)⁴⁵.

Dyskusja między teologią i historią przywołuje inną kwestię równie ważną dla wszystkich działów teologii, a mianowicie problem hermeneutyki. Hermeneutyka jest brana pod uwagę w poszukiwaniach historycznych, jak i badaniach teologicznych. Ukonstytuowała się jako rodzaj „metakrytyki”⁴⁶. Horyzontem współczesnego dyskursu teologicznego winna być, zdaniem Moingta, historia obecna i powszechna społeczeństw i ludzkości, i to ona jest na pierwszym miejscu, a nie ta z przeszłości. Teologia domaga się od każdego nowego pokolenia nowego aktu

⁴³ TENZE, *L'Homme qui venait de Dieu*, 14. Metoda Moingta nie polega na analizie literalnej tekstów biblijnych, tłumaczonych jeden po drugim. Jego metoda polega na poszukiwaniu znaczenia całości tekstu albo opowiadania i na tej bazie skonstruowanie dyskursu, który bez wychodzenia z kadru historycznego tekstów mógłby wejść w ramy jego myślenia teologicznego. Chodzi o poszukiwanie tego, co teksty i opowiadania pozwalają stwierdzić dzisiaj jako odpowiedź na pytania wiary i rozumu krytycznego. Por. tamże, 15.

⁴⁴ Tamże, 18.

⁴⁵ Tamże. Jak podkreśla Sesboüé (*Les « trente glorieuses » de la christologie (1968-2000)*, 308), chrystologia Moingta stanowi wyraźny, mocny i bardzo radykalny wysiłek ukazujący tożsamość Chrystusa na drodze historii. Jego projekt podejmuje próbę przekroczenia klasycznej dychotomii pomiędzy podejściem odgórnym (zstępującym, boskim) i podejściem oddolnym (wstępującym, ludzkim). Najwyższa prawda relacji Jezusa z Nazaretu do Boga, objawionej w historii, może być ukazana „w” i „dzięki” historii. W tym ujęciu chodzi o radykalizację chrystologii oddolnej. Jest to chrystologia, która bardziej niż u Pannenbergera jest rozwijana aż do samych granic i usytuowana wobec koniecznych afirmacji chrystologii odgórnej. Opowiadanie tej historii jest opowiadaniem teologicznym, które nie cofa się przed refleksją spekulatywną.

⁴⁶ H.G. GADAMER, *Vérité et Méthode*, Paris 1976, 10; C. GEFFRÉ, *Croire et interpréter. Le tournant herméneutique de la théologie*, Paris 2001; J.-L. SOULETIE, *Les grands chantiers de la christologie*, 81.

myślenia, wytworzenia nowego języka, spojrzenia w przyszłość, które nie zawsze ułatwia spojrzenie w przeszłość⁴⁷.

2.2. Zmartwychwstanie jako wydarzenie, misterium, nośnik sensu

Refleksja francuskiego jezuita dotycząca zmartwychwstania jest bardzo bogata, różnorodna i wykraczająca poza ramy tradycyjnego spojrzenia. Zmartwychwstanie jest fundamentem i centrum wiary w Jezusa Chrystusa jako objawiciela Boga. To w zmartwychwstaniu Moingt doszukuje się wydarzenia objawienia Bożego. Zmartwychwstanie jest zatem wydarzeniem objawiającym (*l'événement révélateur*)⁴⁸.

Francuski teolog, podobnie jak inni trudniący się teologią, formułuje wiele pytań dotyczących zmartwychwstania: jakiego rodzaju wydarzeniem jest zmartwychwstanie, w którym i z którego płynie objawienie? W jaki sposób zmartwychwstanie zostało spostrzeżone i rozumiane przez świadków? Czy w ogóle zmartwychwstanie Chrystusa może być sklasyfikowane jako wydarzenie? Czy jest faktem, który rzeczywiście miał miejsce w ludzkim świecie?⁴⁹

Moingt jest świadomy, że kwestia dotycząca zmartwychwstania została skonfrontowana przez trzy etapy poszukiwań historycznego Jezusa w XIX i XX stuleciu. Poszukiwanie to zostało zdominowane przez debatę dotyczącą relacji zachodzącej między historią i prawdą, do czego zachęca teologia hermeneutyczna⁵⁰. Niezbędne są doprecyzowania dotyczące interpretacji zmartwychwstania między Jezusem historii i Jezusem historyków. Można podjąć dyskusję o zmartwychwstaniu w wymiarze dogmatycznym, ale także ujmować je jako kwestię historyczną, z całą złożoną problematyką historyczności. Ponadto z problematyką zmartwychwstania łączy się coraz częściej zwrot antropologiczny w teologii⁵¹.

Moingt proponuje także, aby zmartwychwstanie rozpatrywać w kontekście literatury „apokaliptycznej”. To w tym kontekście uczniowie próbują zrozumieć to, co stało się „zgodnie z Pismem”. Zmartwychwstanie Jezusa w tym kontekście jest rozumiane jako wydarzenie „eschatyczne”, tzn. jako pojawienie się czasów ostatecznych, w których Bóg przychodzi

⁴⁷ J. MOINGT, *Réponses préalables à quelques interpellations*, 521.

⁴⁸ TENZE, *Dieu qui vient à l'homme*, t. 1: *Du deuil au dévoilement de Dieu*, 394, 404.

⁴⁹ Tamże, 394.

⁵⁰ M.in. C. GEFFRÉ, *Le christianisme au risque de l'interprétation*, Paris 1980.

⁵¹ J.-L. SOULETIE, *Les grands chantiers de la christologie*, 117.

wypełnić Królestwo Boże i ukazać swoją chwałę, wzywając wszystkich do nawrócenia. Zmartwychwstanie ma znaczenie uniwersalne. Jest to wydarzenie jedyne w swoim rodzaju, definitywne, w pełni zrealizowane. Jest to wydarzenie, które miało miejsce w historii i zostało odkryte we wierze. Jest to wydarzenie z przeszłości, ale i mające swoje implikacje w przyszłości. Jest to wydarzenie pochodzące od Boga i wchodzące w relację z życiem człowieka. Jest to tragedia ludzka i tajemnica Boga. Jest to wydarzenie związane z okolicznościami historycznymi, wydarzenie „eschatyczne”, które nabiera logicznego sensu w relacji do Jezusa, Jego życia, Jego nauczania i Jego śmierci. W horyzoncie eschatologicznym, zmartwychwstanie Jezusa nabiera sensu i staje się zrozumiałe jako historyczny nośnik powszechny. Jest ono objawieniem rzeczywistości transcendentnej historii, która wymyka się granicy zjawiskowości i wymogom doświadczenia empirycznego, nie tracąc z nimi więzi⁵².

Nowy Testament wyjaśnia, w jaki sposób Apostołowie próbowali zrozumieć to wydarzenie. Nie ma tu mowy o powrocie do życia ziemskiego, czyli do śmiertelności (*condition mortelle*). W Ewangeliu św. Jana zmartwychwstanie jest rozumiane jako wywyższenie i egzaltacja w chwale Boga. Z jednej strony zmartwychwstanie należy do ludzkiej historii i nie pozostaje całkowicie niezrozumiałe. Z drugiej strony wymyka się ono doświadczeniu empirycznemu i może być poznane tylko jako objawienie pochodzące od Boga. To objawienie jest z natury darem Boga, a nie faktem naturalnego przekonania. Wymaga ono jednak „nawrócenia”, czyli predyspozycji serca i ludzkiego ducha, aby otworzyć się na Boże działanie i Bożą myśl, Boże Słowo⁵³.

Zmartwychwstanie nie wymazuje skandalu krzyża a wręcz przeciwnie domaga się wzięcia go pod uwagę. Zmartwychwstanie Jezusa nabiera sensu poprzez relację do jego śmierci, skąd czerpie ono swoją pełną inteligibilność⁵⁴.

Moingt precyzuje, iż jego celem nie jest uzasadnienie historyczności wydarzenia zmartwychwstania. Jego zadaniem jest poszukiwanie poważnych argumentów i racji, które mogłyby przekonać, że takie wydarzenie miało miejsce, bez czego trudno byłoby uzyskać pewność wiary. Wiara nie dotyczy bezpośrednio wydarzenia jako takiego, lecz osoby Jezusa Chrystusa. Wiara wyznaje, że został ukrzyżowany, umarł i obecnie żyje. Nikt nie mógłby w to uwierzyć bez świadectwa uczniów, którzy

⁵² J. MOINGT, *Dieu qui vient à l'homme*, t.1: *Du deuil au dévoilement de Dieu*, 397-398.

⁵³ Tamże, 399.

⁵⁴ Tamże, 398-399.

byli pierwszymi głosicielami tej nowiny, i to domaga się zbadania możliwości przyjęcia, akceptacji tej prawdy⁵⁵. Moingt uważa, że zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa nie jest rozumiane jako „historyczne”, jeśli termin „historyczny” rozumie się jako fakt weryfikowalny przez środki ściśle historyczne lub metody nauk historycznych. Natomiast świadectwa uczniów, które zawarte są w Ewangeliach, mają charakter historyczny, czyli, że wyraźnie wskazują na zmartwychwstanie Jezusa⁵⁶. Moingt proponuje, aby o zmartwychwstaniu jako wydarzeniu objawienia nie mówić w kategorii „cudu”, ponieważ nowożytny rozum krytyczny nie akceptuje tradycyjnego rozumienia cudu. Ponadto Jezus Zmartwychwstały nie zjawia się wszystkim, aby pokazać swoje zwycięstwo, ale daje się rozpoznać wąskiej grupie swoich uczniów, którzy już w niego wierzyli⁵⁷.

Jednym z motywów inteligibilności wydarzenia zmartwychwstania jest także relacja zachodząca w duchowości uczniów między jego „zjawianiami się” i tym wszystkim, co oni przeżyli wraz z nim, a zatem całość słów i znaków. Jest to praca „pamięci”. Dzięki temu zjawianie się Zmartwychwstałego to nie tylko czyste niebiańskie zjawianie się. Te wydarzenia związane muszą być z całością historii Jezusa z Nazaretu. Charakter objawieniowy śmierci i zmartwychwstania Jezusa jest zrozumiałe w perspektywie całości jego życia i działalności, dzięki temu uzyskuje swoją pełną czytelność. Zmartwychwstanie Jezusa nie jest czymś narzuconym do przepowiadania w sposób niezależny od słów i czynów Jezusa⁵⁸.

Moingt zauważa, że zmartwychwstanie jako wydarzenie objawienia powinno być rozpatrywane na bazie opowiadań Ewangelii, przepowia-

⁵⁵ TENZE, *Croire au Dieu qui vient*, t. 1, 219.

⁵⁶ J. BOTTÉRO – M.A. OUAKNIN – J. MOINGT, *La plus belle histoire de Dieu. Qui est le Dieu de la Bible?*, Paris 1997, 133.

⁵⁷ J. MOINGT, *Dieu qui vient à l'homme*, t. 1: *Du deuil au dévoilement de Dieu*, 396. W apologetyce klasycznej zmartwychwstanie było ukazywane jako największy z cudów dokonanych przez Jezusa i jako dowód jego boskości, gdyż według wyrażenia z ówczesnego katechizmu tylko sam Bóg może dokonać swojego własnego zmartwychwstania. Jak zauważa J.-P. Torrell (*Résurrection de Jésus et résurrection des morts*, 84), niewłaściwość użytej formy była poważna, zwłaszcza, że wszystkie teksty ukazują zmartwychwstanie jako przedmiot wiary głoszonej, wyznawanej, przyjmowanej. Teksty biblijne ukazują zmartwychwstanie jako wydarzenie cudowne, które jest możliwe do stwierdzenia poprzez solidne podejście historyczne, zdolne do przekonania rozmówcy – racjonalisty na jego własnym terenie. Była to wielka słabość i nieskuteczność tego spojrzenia apologetycznego.

⁵⁸ J. MOINGT, *Dieu qui vient à l'homme*, t. 1: *Du deuil au dévoilement de Dieu*, 402-403.

dania Apostołów, na bazie doświadczenia i rozumienia nabytego przez uczniów w oparciu o zmartwychwstanie. W tym przypadku Moingt nie rozumie objawienia jako percepcji zmysłowej czy też poznania rozumowego, ale jako przedmiot wiary, pochodzącej z łaski Bożej jako czysty dar. Mówiąc doświadczenie – rozumie, że objawienie nie jest rezultatem jakichś wizji zmyślonych czy słów nie z tego świata. To doświadczenie wynika z Obecności Chrystusa Zmartwychwstałego z ciałem i duchem pośród Jego uczniów i to w taki sposób, że Jego obecność prowadziła do uświadomienia wydarzeniowości faktu zmartwychwstania. Mówiąc rozumienie, Moingt chce powiedzieć, że wiara w zmartwychwstanie, którą dzielali uczniowie, nie jest owocem wspólnej emocji lub jakiegoś marzycielstwa mistycznego. Jest owocem wysiłku, aby dać jej miejsce w przestrzeni ich kultury, w ich rozumieniu świata, w całości historii, aby jej nadać sens i aktualność w ich własnym życiu, przyjmując w sobie życie Chrystusa ukrzyżowanego i zmartwychwstałego. Na takich podstawach świadectwo apostołów nie daje oczywistości faktu historycznego niekontestowanego. Zmartwychwstanie jest wydarzeniem z życia, doświadczonym (przeżyтым) i przemyślanym⁵⁹.

Zmartwychwstanie otwiera na sens. Realizuje się ono, ukazując sens, czyli odsyłając w przyszłość. Zmartwychwstanie odwraca przeszłość w przyszłość. Jest zatem zmartwychwstanie wydarzeniem eschatologicznym, zapowiedzią i początkiem zmartwychwstania powszechnego. Jest to wydarzenie zrealizowane dla człowieka i mające znaczenie historyczne i światowe. Uzasadnia się je poprzez odwołanie do Pisma Świętego, które nadaje temu wydarzeniu sens i inteligibilność, dzięki czemu jest ono możliwe do przyjęcia we wierze. Wydarzenie to nie tylko przynosi zbawienie „w” i „dla” historii, ale zbawia historię, tzn. dokonuje powolnego procesu humanizacji, wypełnionego w historii. Moingt przypomina, że zbawienie nie może być odseparowane od historii czy pozbawione łączności relacji z historią. Więż z historią jest nieustannie aktualizowana w refleksji francuskiego jezuitę⁶⁰.

2.3. Świadkowie oraz pusty i otwarty grób

Zmartwychwstanie nie miało bezpośrednich świadków. Jako wydarzenie zostało poznane pośrednio poprzez orędzie skierowane przez aniołów lub młodzieńca w bieli czy też mężczyzn w lśniących szatach do

⁵⁹ Tamże, 404.

⁶⁰ B. SESBOÛÉ, *Les « trente glorieuses » de la christologie (1968-2000)*, 301.

kobiet. Orędzie mówiło o wyjściu z grobu, który pozostał otwarty. Było także głoszone przez „zjawianie” się Chrystusa zmartwychwstałego różnym osobom, zwłaszcza uczniom⁶¹.

Moingt stawia pytania, w jaki sposób uczniowie mogli go usłyszeć czy zobaczyć, jeśli miał inne ciało. Sam termin *apparition* – zjawianie się po zmartwychwstaniu zawiera odpowiedź na wiele pytań. Zmartwychwstanie nie było zwykłym powrotem do życia ziemskiego. Zmartwychwstały nie należy już do tego świata⁶².

W chrystofaniach, gdzie obecność Zmartwychwstałego funkcjonuje na sposób absencji, Jezus daje się poznać dzięki słowu, które powoduje szok kolejnego spotkania. Jak zauważa Sesboüé, użycie kategorii spotkania (być może zapożyczony od E. Schillebeeckxa) jest tu bardzo właściwe. Opowiadanie o zjawianiu się Chrystusa (wizje i słowa) jest nośnikiem objawienia, które miało miejsce w historii uczniów i zostało skierowane do ich wiary. Miało miejsce coś, wydarzenie obecności, które uczyniło z nich świadków historycznych Jezusa. To spotkanie miało miejsce podczas wymiany rozpoznania, związanej z nową tożsamością Jezusa uzyskaną z przejścia do Ojca przez śmierć. Czytelnik tej narracji jest zaproszony do wiary w objawienie, które dokonało się w historii uczniów, którzy głoszą, że doświadczyli obecności zmartwychwstałego Pana⁶³.

Źródłem wiary nie są świadkowie. Prawdy wiary są usłyszane i przekazane dzięki ich słowom. Przekazują oni informację dotyczącą wydarzeń zbawczych. Ważne jest, aby zbadać, w jaki sposób oni dochodzili do wiary. Ich odpowiedź zawarta jest w dwóch wyrażeniach: grób jest pusty i Jezus, którego nie ma w grobie, pokazał się jako żywy wybranym uczniom⁶⁴. Moingt precyzuje, że brak ciała, czyli pusty grób nie jest bezpośrednim argumentem na zmartwychwstanie. Jest to w każ-

⁶¹ J. MOINGT, *Dieu qui vient à l'homme*, t. 1: *Du deuil au dévoilement de Dieu*, 394. Zdaniem Sesboüé (*Les « trente glorieuses » de la christologie (1968-2000)*, 302), Moingt analizuje elementy świadectw apostoelskich, pusty grób i chrystofanie, wydarzenie Pięćdziesiątnicy doświadczenie duchowe życia w Jezusie, które przeżywały pierwsze wspólnoty chrześcijan. Doceniając te świadectwa, przybiera on właściwy sobie dystans do tez Pannenberg'a dotyczących wymiaru historycznego świadectw. Zbliża się raczej do tez E. Jüngela, odnosząc się do kategorii „pewności historycznej” (*certitude historique*), na której nie można oprzeć wiary, ale może ona pomóc wierzącemu w uformowaniu „pewności rozumowej” (*certitude raisonnée*).

⁶² J. MOINGT, *Dieu qui vient à l'homme*, t. 1: *Du deuil au dévoilement de Dieu*, 395.

⁶³ B. SESBOÜÉ, *Les « trente glorieuses » de la christologie (1968-2000)*, 302.

⁶⁴ J. MOINGT, *Croire au Dieu qui vient*, t. 1, 219-220.

dym razie tajemnica, która nazaczyła historię i która miała swój wpływ na wiarę w zmartwychwstanie niezależnie od chrystofanii⁶⁵.

W jaki sposób należy dowartościować świadectwo apostołów, którzy poświadczają, iż widzieli Jezusa Zmartwychwstałego (tzn. spotkali go, widzieli, słyszeli, dotykali, rozmawiali z nim i spożywali posiłek). Pojawia się tu trudność i pytanie: w jaki sposób mogli dokonać percepcji zmysłowej zmartwychwstałego ciała? Moingt zastanawia się, czy po zmartwychwstaniu Jezusa można go było widzieć, słyszeć, dotknąć tak, jak to było możliwe w trakcie jego ziemskiego życia. Brak takich możliwości byłby zgodny z ideą biblijną i teologiczną zmartwychwstania, za wyjątkiem przyjęcia propozycji, że zmartwychwstanie było rodzajem reanimacji zwłok albo zapożyczeniem innego ciała. Stawia zatem pytanie, dlaczego apostołowie używają języka zmysłów, aby potwierdzić, że Jezus im się objawił w całej prawdzie. Podejmując próbę odpowiedzi, francuski jezuita zauważa, że jest tak, ponieważ nie mają innych możliwości, aby opisać doświadczenie obecności całkowicie wewnętrznej, pochodzącej z ich ducha i którą pojmują jako ponowne przeżycie chwili, kiedy Jezus był z nimi podczas swojego ziemskiego życia⁶⁶.

2.4. Zmartwychwstanie – wiara

Przedmiot objawienia – zmartwychwstanie jest poznawalne jako fakt historii tylko poprzez wiarę. Nie jest jednak pozbawione odnośników i znaczeń, które pozwalają na poznanie ich w perspektywie ich przynależności do historii. Zmartwychwstanie nie jest czystą rzeczywistością nieba, które nie miałyby sensu i skuteczności w innym świecie oraz w innym czasie. Jego wagą prawdy jest relacja do historii i do człowieka. Zmartwychwstanie nie wymyka się zatem zupełnie wszelkiej historyczności. Można je opisać jako wydarzenie, które miało miejsce, właściwie określone i zlokalizowane, zaakceptowane i zidentyfikowane. Ono pozwala się odczytać, rozszyfrować jako inteligibilność historii, w której jest usytuowane i pozwala uwierzyć w doświadczeniu wiary, które wypływa z warunków historycznych, w jakich znaleźli się wierzący. W tym właśnie sensie zmartwychwstanie Jezusa może być przedstawione jako wydarzenie historyczne objawienia przez tych, którzy odwołują się do wiary⁶⁷.

⁶⁵ Tamże, 220.

⁶⁶ Tamże, 221-222.

⁶⁷ TENŹE, *Dieu qui vient à l'homme*, t. 1, *Du deuil au dévoilement de Dieu*, 405.

Wiara w zmartwychwstanie jest nieustannie wiarą poznawaną. Nie redukuje się do zgody danej raz na zawsze co do wydarzenia z przeszłości, jak w przypadku zwykłych wydarzeń z historii empirycznej. Wiara w zmartwychwstanie jest wciąż związana z decyzją człowieka, w której przyjmuje on to, co się niegdyś stało w przypadku Jezusa z Nazaretu. Objawienie nie jest zamknięte w jednym momencie czasu. Ono jeszcze nie dotarło do swojej pełnej rzeczywistości ani do absolutnej prawdy. Objawienie domaga się wiary, gdyż ono nieustannie nadchodzi. Zmartwychwstanie nie jest tylko tym, co wydarzyło się w przeszłości dla jednego człowieka, ale jest to rzeczywistość, która dzieje się nieustannie w historii, w której wypełnia się to, co miało miejsce w przypadku Jezusa Chrystusa, i w Nim stało się to raz na zawsze. Prawdy o zmartwychwstaniu nie odkrywa się wyłącznie w oparciu o pusty grób. Jest ona prawdą dotyczącą osoby, jej relacji z Bogiem, jej całego życia i jej śmierci⁶⁸.

Zmartwychwstanie całkowicie przemieniło ducha i życie apostołów. Po śmierci opuścili Go, zdradzili, ukrywali się, bali się. Natomiast po zmartwychwstaniu odnaleźli właściwe słowo, wolność, energię, stanęli wobec nieprzyjaciół, aby dać świadectwo. Wezwanie, które usłyszeli wcześniej, nabrało zupełnie nowego znaczenia i sensu. To co się stało z Jezusem, przeszło także na nich. Wyjście z grobu było dyskretne, jego zmartwychwstanie dzięki ich świadectwu stało się dyskursem publicznym i sprawą publiczną. Przeżywali je jako rzeczywistość, mającą miejsce w ich życiu i historii⁶⁹.

Zakończenie

Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa jest fundamentalną prawdą chrześcijaństwa. Podejmując refleksję o zmartwychwstaniu, zazwyczaj rozwija się ją w trzech aspektach: wiary, teologii i historii. Chrześcijanin sytuuje się w postawie wiary, a poszukując rozumienia tej wiary, rozwija podejście teologiczne. Używa rozumu w służbie wiary. Używanie rozumu w podejściu do wiary zakłada jeszcze jeden aspekt, a mianowicie odniesienie do historii.

W nowożytności zmartwychwstanie stało się przedmiotem szczególnej refleksji, zwłaszcza pytającej o relację z historią. Mówiąc o zmartwychwstaniu, można nie docenić wymiaru historii albo ją przecenić, zwłaszcza gdy patrzy się na to wydarzenie w perspektywie tylko ziem-

⁶⁸ Tamże, 406.

⁶⁹ TENZE, *Croire au Dieu qui vient*, t. 1, 223.

skiej. Rzeczywistość zmartwychwstania nie mieści się między: za dużo czy za mało historii. Jest to niewłaściwe ujęcie alternatywy. Trzeba wyjść poza to, co jest czysto naturalne. Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa jest innego porządku i związane jest z wiarą.

Często formułowane jest pytanie dotyczące granicy: gdzie jest granica między relacją wydarzenia a wiarą w to, co się wydarzyło? To właśnie tu ma miejsce przejście od historii do wiary i w końcu do teologii. W przypadku zmartwychwstania należy podkreślić, że historyk może zauważyć tylko „pogranicze” lub „ślady” czy „znaki” zmartwychwstania. Historyk nie dociera do tego, w co wierzy chrześcijan, tzn. w zmartwychwstanie. Pozostaje na „granicy” pustego grobu i świadectw uczniów. Potrzeba otwarcia na Boży dar i osobistego trudu, aby podjąć „ślady” zmartwychwstania wraz z ich interpretacją i uznać je jako znaki zapraszające do wiary. Zazwyczaj jest tak, że to, co się widzi, jest różne od tego, w co się wierzy. Francuski teolog Joseph Moingt SJ był godnym i zarazem wymagającym przewodnikiem po trudnym zagadnieniu historyczności zmartwychwstania Jezusa Chrystusa, zagadnieniu wciąż aktualnym i zachęcającym do dalszych poszukiwań.

The Issue of the Historicity of the Resurrection of Jesus Christ in the Theological Reflection of Joseph Moingt SJ Summary

The article describes the reflection concerning a fundamental truth of Christian creed, which is the Resurrection of Jesus Christ. In the early modern period there was the reflection cornering the relation of the Resurrection with history. After general shaping of complexity and variety of the Resurrection issue, especially in a historical aspect, a various and rich thought of French Jesuit theologian Joseph Moingt, who his reflection focuses on paschal event. Moingt pursues theology in the Times of „God’s death” and in the context of secularized world. Using the requirements springing from “critical mind” and “critical mind” in the context of the Resurrection historicity makes his reflection original, breaking some traditional patterns of presenting this problem, in order to encourage to deep and authentic effort of a person who searches “the understanding” of faith.

Słowakluczowe: Chrystus, Joseph Moingt, wiara, zmartwychwstanie.
Keywords : Christ, Josepha Moingt, faith, the Resurrection.

Bibliografia

- Beaude P.-M., *Jésus de Nazareth*, Paris 1983.
- Biffi G., *Jezus. Centrum kosmosu i historii*, Kraków 2001.
- Bottéro J. – Ouaknin M.A. – Moingt J., *La plus belle histoire de Dieu. Qui est le Dieu de la Bible?*, Paris 1997.
- Gadamer H.G., *Vérité et Méthode*, Paris 1976.
- Gagey H.-J., « *Il est ressuscité, il n'est pas ici* », „Recherches de Science Religieuse” 88 (2000) 4, 523-545.
- Geffré C., *Croire et interpréter. Le tournant herméneutique de la théologie*, Paris 2001.
- Geffré C., *Le christianisme au risque de l'interprétation*, Paris 1980.
- Ghiberti G., *La résurrection de Jésus dans la problématique actuelle*, w: *Problèmes et perspectives de la théologie fondamentale*, ed. R. Latourelle – G. O'collins, Tournai-Montréal 1982, 299-340.
- Kubacki Z., *Joseph Moingt. Teologia w czasach „śmierci Boga”*, w: *Leksykon wielkich teologów XX/XXI wieku*, red. J. Majewski – J. Makowski, Warszawa 2006, 226-237.
- Latourelle R., *L'accès à Jésus par les Evangiles. Histoire et herméneutique*, Paris -Montréal 1978.
- Latourelle R., *Révélation*, w : *Dictionnaire de théologie fondamentale*, ed. R. Latourelle – R. Fisichella, Montréal-Paris 1992, 1134-1189.
- Mainville O., Marquerata D., *Résurrection. L'après-mort dans le monde ancien et le Nouveau Testament*, Genève, Labor et Fides, 2001.
- Meier J.P., *Un certain juif Jésus. Les données de l'histoire*, t. 5: *Enquête sur l'authenticité des paraboles*, tłum. R. Scrick, Paris 2018.
- Moingt J., *Croire au Dieu qui vient*, t. 1: *De la croyance à la foi critique*, Paris 2014.
- Moingt J., *Dieu qui vient à l'homme*, t. 1: *Du deuil au dévoilement de Dieu*, Paris 2002, t. 2.1-2: *De l'apparition à la naissance de Dieu*, Paris 2005-2007.
- Moingt J., *Esprit, Eglise et Monde. II. De la foi critique à la foi qui agit*, Paris 2016.
- Moingt J., *L'homme qui venait de Dieu* Paris 1993, (2013).
- Moingt J., *Réponses préalables à quelques interpellations*, „Recherches de Science Religieuse” 88 (2000) 4, 513-522.
- Nawracała T., *Chrystus przyczyną naszego zmartwychwstania. Jean-Pierre Torrell komentuje św. Tomasza z Akwinu*, w: *Chrystus Paschy*, red. B. Ferdek – W. Szukalski, Poznań 2014, 105-119.
- Neusch M. – Chenu B., *Au pays de la théologie. A la découverte des hommes et des courants*, Paris 1994.

- O'Collins G., *La résurrection de Jésus*, w : *Dictionnaire de théologie fondamentale*, ed. R. Latourelle – R. Fisichella, Montréal-Paris 1992, 900-910.
- Pagola J.A., *Jésus. Approche historique*, Paris 2012.
- Rusecki M., *Pan zmartwychwstał i żyje. Zarys teologii rezurekcyjnej*, Warszawa 2006.
- Scheffczyk L., *Zmartwychwstanie*, Warszawa 1984.
- Sesboüé B., *Les « trente glorieuses » de la christologie (1968-2000)*, Bruxelles 2012.
- Sesboüé B., *Pédagogie du Christ. Eléments de christologie fondamentale*, Paris 1994.
- Souletie J.-L., *Les grands chantiers de la christologie*, Paris 2005.
- Theobald Ch., *Dieu qui vient à l'homme. A propos de la « théologie systématique » de Joseph Moingt*, „Recherches de Science Religieuse” 92 (2004) 2, 177-211.
- Torrell J.-P., *La causalité de la résurrection du Christ selon saint Tomas*, „Revue Thomiste” 96 (1996) 2, 179-208.
- Torrell J.-P., *Résurrection de Jésus et résurrection des morts. Foi, histoire et théologie*, Paris 2012.
- Zieliński S., *Torrell Jean-Pierre*, w: *Leksykon teologii fundamentalnej*, red. M. Rusecki i inni, Lublin – Kraków 2002, 1253-1254.